

L'OBRA FOLKLÒRICA DE JUST SANSALVADOR*

Vicent Vidal Lloret

Universitat d'Alacant

L'objectiu d'aquest estudi és oferir una visió completa de l'obra folklòrica de Just Sansalvador amb relació al context i als aspectes biogràfics i metodològics d'interès. El conjunt d'aquest article ha estat elaborat a partir dels materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (d'ara endavant, OCPC) i del fons documental de Just Sansalvador que hi ha emmagatzemat al Centre d'Estudis Contestans (Cocentaina), que inclou material cedit per la família (fotocòpies i còpies manuscrites¹ dels materials de l'OCPC, epistolografia, partitures i documentació diversa) i alguns estudis inèdits sobre Just Sansalvador realitzats a partir d'entrevistes amb familiars, antics informants i materials cedits a la institució. Volem agrair públicament totes les facilitats que el Centre, i en nom seu el senyor Pere Ferrer, ens ha prestat desinteressadament.

1. Aproximació biogràfica

Just Sansalvador i Cortés nasqué a Cocentaina l'any 1900. Començà els estudis de música (flautí, viola i requint) amb els professors —directors de la Banda de Música Contestana— Daniel Llopis García i Rafael Satorro.

L'any 1916, amb 16 anys, marxà a estudiar a Barcelona. Per poder pagar-se els estudis, treballava de clarinetista en una petita orquestra de cabaret. Estudià música (solfeig, clarinet, piano, harmonia, contrapunt i fuga) a l'Escola Municipal de Música de Barcelona entre 1917 i 1924, amb professors com Argelaga, Balcells, Pellicer, Millet, etc., alguns dels quals van tenir una participació molt activa en l'Obra del Cançoner. Simultaniejà aquests estudis amb els de Magisteri a l'Escola Normal de Barcelona (1918-1922). Pel que sembla, fou un alumne aplicat i amb bons resultats acadèmics. Durant aquest temps formà part de diversos festivals i va obtenir premis en concursos de composició, a banda de participar en concursos organitzats per l'OCPC. També fou a Barcelona on va aprendre a escriure en català i a apreciar-ne la varietat, i és així que pogué ado-

---

* Aquest article forma part de l'activitat de recerca duta a terme a través del programa VALi+d finançat per la Conselleria d'Educació, Formació i Ocupació de la Generalitat Valenciana.

¹ S'hi conserven, entre altres documents, dos quaderns manuscrits originals, amb cal·ligrafia de Just Sansalvador, que són rèpliques lletra per lletra dels materials sobre la missió enviats a l'Obra del Cançoner, que devia haver-se fet l'autor mateix a fi de tenir-ne un exemplar per a ell.

nar-se de la «puresa» en què es conservava al Comtat i escriure amb fidelitat normativa les memòries, però també transcriure amb respecte dialectal les cançons. Durant aquest temps també fou nomenat codirector de l'Orfeó de Sants.

L'any 1924, rebut l'encàrrec de l'OCPC de recórrer el Comtat amb el seu germà Joaquim en missió folklòrica, va emprendre la tasca de recerca més important que va realitzar. Anteriorment, durant els estius de 1922 i 1923, ja s'havia dedicat a la recol·lecció del cançoner popular i n'havia presentat els resultats a concurs. El treball folklòric de Sansalvador es pot donar per tancat aquell mateix any de 1924: després marxà a Madrid, on continuà estudiant composició musical amb el mestre Emilio Vega Manzano, director de la Banda de Música del Real Cuerpo de Alabarderos. L'any 1925 ingressà per oposició al Cuerpo de Directores de Músicas Militares. Des de llavors exercí de director de música militar i de compositor. Passà pels regiments d'infanteria de Burgos 36, amb campament a Lleó (1925-1930), Cerignola 42, a Tetuan, en la banda de música hispanoàrab (1931-1932), Galícia 19, a Jaca (1933), i finalment fou destinat, al setembre de 1933, al regiment d'infanteria Extremadura 15, de guarnició a Algesires. Allà va conèixer la seva muller, Eduarda Piné, amb qui tingué quatre filles i dos fills. Es va retirar l'any 1960 amb el grau de Comandant Director de Música. Romangué a Algesires fins l'any 1980, any de la seva mort. A pesar d'haver viscut des dels 33 anys a Algesires, sempre se sentí profundament arrelat a Cocentaina i mantingué correspondència amb antics amics, músics i altres coneguts, entre els quals Gerard Mur, qui col·laborà musicalment amb ell en diverses ocasions, com ara preparant la lletra de l'himne de Cocentaina i encarregant-li a Sansalvador la música, o posant lletra a l'última obra de Sansalvador, *Sant Cristòfol, aire i sol*, editada per l'Institut d'Estudis Alacantins.

Al llarg de la seva vida, Sansalvador va compondre i arranjar un gran nombre d'obres per a orfeó (el gruix de la seva obra), música militar i música religiosa, un poema coral i una opereta, a més de transcriure algunes composicions estrangeres, tot sota el pseudònim de Jossach d'Alacant. Les obres orfeòniques solia basar-les en música popular valenciana (bàsicament, les que va recollir al Comtat) i, a pesar que solia incloure la lletra en català o partir d'aquesta, l'obligaven a escriure-la en castellà al costat.

La ciutat de Cocentaina li dedicà un homenatge al palau Comtal a l'agost de 1975 i l'any 1978 se li va dedicar un carrer a Algesires. L'any 1990 es creà a Cocentaina un orfeó amb el seu nom.

Tingué dos germans: Joaquim, tres anys major que Just, i Miquel, sis anys més jove; i una germana, Milagro, nou anys més jove. Tots van participar com a informants de la recerca folklòrica, a més d'altres membres de la família, però només Miquel i Joaquim van col·laborar amb Just en la missió de cerca de 1924: Miquel, en la primera sortida, i Joaquim en totes les altres. De fet, és només el seu nom el que constava oficialment en els documents de l'Obra del Cançoner, al costat del de Just.

Joaquim Sansalvador Cortés (Cocentaina, 1897-1953) era, doncs, el major dels germans Sansalvador. Segons una petita nota biogràfica inèdita que el seu fill, Joaquim Sansalvador Moltó, cedí al Centre d'Estudis Contestans, «la seua preparació cultural va ser la pròpia de qualsevol membre de la classe treballadora en aquell temps de començaments del segle XX: estudis primaris». És així que sabem que la família pertanyia a la classe treballadora i, per tant, que Just despuntà a Barcelona per mèrits propis.

Joaquim va aprendre mecànica dels seus oncles i en va exercir, i després s'encarregà del negoci del pare, una botiga de queviures. Durant la infantesa estudià solfa a Cocentaina amb l'organista mossèn Josep Reig, qui trobà grans qualitats en el seu deixeble. Però sembla que Joaquim, de caràcter viu, mai no tingué gaire interès per l'estudi, a pesar que arribaria a ser bon músic. Va estudiar bombardí i baix, i quan s'adonà que li havia passat el temps i l'edat de cursar estudis superiors, va convèncer el seu pare perquè el seu germà Just estudiés a Barcelona. Per aquest motiu, Just el va respectar sempre.

A finals de 1923 fundà la banda de música Agrupación Musical Moderna, coneguda com la Música Nova, amb ell mateix com a director. El primer pas-doble que estrenà l'escrigué Just (*El Montcabrer*). Joaquim Sansalvador féu diverses composicions per a diversos tipus de música, algunes per a danses que es ballen a Cocentaina. També compongué cançons (lletra i música) per a reclutes i soldats, i és recordat com un bon músic contestà. A la seva mort, Just compongué diverses peces (entre les quals una marxa fúnebre) a la seva memòria.

2. L'obra folklòrica

2.1 Contextualització

Des del segle XIX fins l'actualitat es poden diferenciar, al nostre parer, quatre grans períodes en la història del folklore valencià fàcilment identificables per raons de producció relacionades amb els avatars historicosocials i literaris de cada moment. El primer gran període, tocat pels moviments romàntics i per la

Renaixença, abraçaria des de mitjans-finals del segle XIX fins a 1912; el segon, en què el folklore comença a desplegar-se amb una certa autonomia com a disciplina amb entitat pròpia i amb el suport d'algunes institucions, abraçaria des de 1912, any en què el folklorista Francesc Martínez publica el seu primer recull, a 1939, amb el truncament que suposaria la Guerra Civil; el tercer període tindria lloc durant el franquisme (1939-1975), una etapa no mancada de dificultats, però tampoc de personalitats notables com Enric Valor, Manuel Sanchis Guarner, etc.; i el quart, a partir de la transició democràtica i fins l'actualitat, amb un creixement claríssim de publicacions² i un interès notable tant per la difusió com per la recerca folklòrica.

L'obra de Just Sansalvador, per tant, s'insereix plenament en el segon gran període: la recol·lecció i presentació de materials folklòrics la inicia l'any 1922 i l'acaba el 1924. Durant aquest segon període de la història del folklore valencià, a partir de 1912, emergeixen els primers veritables folkloristes valencians, dotats d'una notable qualitat metodològica, si més no respecte de les temptatives del període anterior. Francesc Martínez i Martínez (1865-1946) és el primer valencià que tracta el folklore com una disciplina diferenciada i dotada d'un mètode de recerca i estudi concret, però no en fou l'únic, ni el més prolífic, ni tan sols el més encertat en el tractament dels materials —i, tanmateix, mai no li n'estarem prou agraïts. En aquest període s'inscriuen institucions, projectes i agrupacions culturals com la Societat Castellonenca de Cultura (vegeu Escuder 2012) o les missions de cerca per a l'OCPC. Projectes conjunts com aquests serien determinants per garantir la qualitat en la recerca i la fixació dels materials.

És en aquesta línia que hem de situar Just Sansalvador: de fet, tota l'obra folklòrica d'aquest autor està vinculada amb l'OCPC. A diferència d'altres autors d'aquest període, no es coneix cap relació directa entre Just Sansalvador i cap altre folklorista valencià, més enllà, és clar, dels seus germans, que l'acompanyarien en les missions.³ La seva recerca, en aquest sentit, comença,

---

² En l'aspecte rondallístic, el tret de sortida el protagonitzarien els ensenyants-folkloristes, que he estudiat en Vidal (2014).

³ Tanmateix, per la cal·ligrafia de tots els documents etnopoètics, que coincideix amb altres documents que signa Just, i per l'ús d'un llenguatge purament normatiu —i escrit en la varietat oriental— que aprengué a Barcelona, entenem que va ser ell l'únic dels germans que va transcriure i enviar els textos i, per tant, qui més clarament exercí com a folklorista; és possible, de tota manera, que Joaquim col·laborés en la transcripció de la música. Pel que sembla, els ger-

acaba i es justifica únicament a través de l'OCPC i dels seus coneixements musicals i dels contactes adquirits fonamentalment a Barcelona, tot i haver-se iniciat a Cocentaina.⁴ El contacte amb els seus mestres de l'Escola Municipal de Música de Barcelona i el fet de codirigir l'Orfeó de Sants degueren ser aspectes que li obririen portes i li suggeririen la col·laboració en l'OCPC.

2.2 *Característiques i aspectes d'interès*

Per comprendre millor alguns aspectes referits a la datació, al contingut i a la forma dels materials folklòrics de Just Sansalvador, convindria diferenciar entre els treballs que va presentar als concursos de 1922 i de 1924 convocats per l'OCPC i a la missió de cerca que engegà i enllestí l'any 1924.

Van ser tres els treballs que va presentar a concurs: *Recull de cançons populars valencianes*, conservat a la carpeta C-182 de l'Arxiu de l'OCPC; *Cançoner infantil de Cocentaina*,⁵ conservat a la carpeta B-48 de l'Arxiu de l'OCPC; i *Cançoner general valencià*, conservat a la carpeta B-49 de l'Arxiu de l'OCPC. D'aquestes obres, només la segona i la tercera han estat publicades, íntegrament, en *Cançons de Cocentaina I* (1998), que edita el Centre d'Estudis Contestans. A diferència de la missió de cerca, en què va rebre la col·laboració dels seus germans, els treballs presentats a concurs van ser elaborats exclusivament per Just Sansalvador.

El *Recull de cançons populars valencianes* fou presentat i premiat en el primer dels concursos organitzats per l'Obra (1922), amb el lema «Fem reviure l'atavisme sa»: va rebre un accèssit de cinquanta pessetes. Es tractava d'un quadern amb 50 cançons, recollides aquell mateix any, pertanyents, bàsicament, a Cocentaina, amb algunes dades contextuais que responien el qüestionari sugge-

---

mans, especialment Joaquim, van fer una gran tasca sobretot en l'estimulació dels informants, com veurem.

⁴ Això no obstant, alguna de les seves composicions orfeòniques o per a banda es basen en cançons populars que degué recollir posteriorment en altres terres en què visqué. Per exemple, el Centre d'Estudis Contestans conserva un grup de partitures seves encapçalades amb el títol «Lleonines. Fantasia sobre Canciones populares Leonesas. Fantasia de Cançons Populars del Reialme de Lleó. León, 4º trimestre de 1926», que inclouen una primera pàgina amb «Canciones empleadas en esta composición – Cançons que hom n'ha fet ús en aquest treball», presumiblement cançons populars lleoneses. La data i el lloc, recordem, es corresponen perfectament amb la biografia: entre 1925 i 1930 exercia de músic en el regiment d'infanteria Burgos 36, amb campament a Lleó.

⁵ Sansalvador escriu sempre així el topònim del seu poble.

rit en les bases del concurs i formulat a semblança del que es feia servir en l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (Massot 1995: 256). Aquestes dades es van afegir també al *Cançoner general valencià*: incloïen (I) el lloc de recol·lecció, (II) la data de recol·lecció, (III) dades sobre l'informant, (IV) dades sobre l'informant de l'informant, i (V) origen.

El *Cançoner infantil de Concentaina* es va presentar al segon concurs organitzat per l'OCPC, l'any 1924, amb el lema «Fulletes que hi han al món d'una Pàtria que no's fon». Segons el «Breu preàmbul» amb què l'autor inicia el *Cançoner*, «aquest recull, fou fet, durant les vacances de l'estiu de 1923» (Centre d'Estudis Contestans, 1998: 32). Va ser premiat amb un accèssit de cent pessetes, el premi més gran que va rebre. Incloïa «53⁶ jocs, cants i cantarelles d'infants», sempre amb informació contextual (normalment s'hi explica el joc a què va associada la cançó, o la situació en què es canta, o l'època de l'any, etc.); tanmateix, aquesta informació no seguia al peu de la lletra el qüestionari de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. La raó devia ser que el tipus de treball era sensiblement diferent del que s'acostumava a proposar: no féu un conjunt d'entrevistes per tal de transcriure cançons noves, sinó que, a partir de cançons que ell mateix coneixia, «reuní a quelques persones de totes les edats a fi de saber, si les cançonetes que rebé dels seus majors, havien evolucionat. [...] De manera que totes les peces d'aquest recull foren cantades pel recol·lector quan fou infant junt amb els seus companys d'infantesa» (Centre d'Estudis Contestans 1998: 32). Malgrat que l'informant principal del treball, doncs, és ell mateix, inclou una llista de «persones consultades, les quals han fixat la supervivència d'aquest cançoner infantil» (ibídem) d'entre 5 i 63 anys d'edat, que no relaciona amb cap cançó en concret.

El *Cançoner general valencià* segueix una estructura més semblant al *Recull de cançons populars valencianes*. Es va presentar també al segon concurs convocat per l'OCPC (1924) amb el lema «Cançons de la "Terra del Xé"⁷ que la Vila de

---

⁶ Encara que a l'índex se'n compten 47, en una d'elles, «La fonteta del Milacre (7 cançons)», hi ha l'anotació següent: «7 cançons que tenen en comú la melodia; però que la xicalla canta individualment [...]. La majoria de vegades una mateixa lletra és repetida una llarga estona, com si les altres no existiren» (Centre d'Estudis Contestans 1998: 71).

⁷ Encara que potser caldria no dubtar de la popularitat de l'expressió «Terra del Xé» per referir-se al País Valencià, no podem evitar relacionar-la amb l'obra intitolada *Tipos, modismes y cosas raras y curiosas de la tierra del ge* de Joaquim Martí i Gadea, els treballs del qual els germans San-salvador van tenir ocasió de conèixer —i admirar— en la missió de cerca que els va portar a

Concentaina sense tabalet ni donsaina canta a la “Mare” que tingué» i va rebre un accèssit de setanta-cinc pessetes. Inclou 24 cançons amb els cinc ítems contextuals que hem apuntat més amunt. Per la resposta a la segona qüestió, la data de recollida, idèntica en tots els casos («juliol i agost de 1923»), sabem que Sansalvador va dur a terme la recerca d'aquest treball un any abans de presentar-lo al concurs; alhora, doncs, que el *Cançoner infantil*.

La cronologia és clara, doncs: l'any 1922 compila i presenta el *Recull de cançons populars valencianes*, l'any 1923⁸ recull els materials per als altres dos treballs que presentà a concurs l'any 1924, i el 1924 recull i transcriu els materials per a les missions, que tramet a l'OCPC l'any 1925, com s'indica en el dietari de l'Obra: «Març 1925 / 24 / En Just Sansalvador i Cortès porta a l'oficina de l'Obra el material recollit per ell i el seu germà Joaquim en la missió de recerca que en l'estiu passat feren, per encàrrec i a despeses de l'Obra del “Cançoner”» (Massot 1995: 98).

Pel que fa als materials recollits, el *Recull* i el *Cançoner general* integren peces cantades («cançons», però també «xistes», «trovos»,⁹ «pregàries», «cançons de bres», etc.) per informants adults de diverses franges d'edat. A banda d'aquestes denominacions genèriques, que sol afegir al costat del títol de cada cançó, no hi ha cap més intent de classificació dels materials, cosa que tampoc no fa en cap dels altres treballs, més enllà d'agrupar cançons infantils en el *Cançoner infantil* —la qual cosa no lleva que incloga cançons d'aquesta mena en la resta d'obres.

Malgrat que les transcripcions d'aquells dos treballs són impecables des d'un punt de vista folklòric pel respecte absolut a la lletra i la música, la inclusió de

---

Balones, a casa dels nebots de Martí, com veurem més avant. Tot i que el treball que es presentava amb aquest lema fou elaborat l'any 1923, es va presentar al concurs l'any 1924, quan Sansalvador ja devia haver visitat Balones.

⁸ Matisem, per tant, la informació proporcionada per Francesc Jover en les «Notes biogràfiques d'en Just Sansalvador i Cortès» en *Cançons de Cocentaina I* (1998: 19), segons la qual es desprèn que Just Sansalvador va recollir aquests materials durant l'estiu de 1924: en realitat, durant l'estiu d'aqueix any va recollir les cançons per a la missió, però els materials del *Cançoner infantil de Concentaina* i del *Cançoner general valencià* havien estat arreplegades l'any 1923. Jover degué confondre aquests treballs amb la missió, que s'havia d'haver dut a terme el 1923, però s'ajornà per al 1924 segons el dietari de l'OCPC (Massot, 1995: 56-57): Just Sansalvador rebé l'encàrrec el primer d'agost de 1923, però el dia 15 d'aquell mateix mes va comunicar per carta que, per exigències del servei militar al qual estava subjecte, no podria emprendre la missió aquell any.

⁹ El trobo és una cançó narrativa llarga, generalment de caràcter amorós.

variants (si es dóna el cas) i l'aplec de tota la informació contextual possible segons el qüestionari referit, creiem que el defecte —si és que es pot considerar així— en aquests dos treballs és el títol: tant *Recull de cançons populars valencianes* com *Cançoner general valencià* fan pensar en una arrebrega molt més àmplia de la que és. Hom podria pensar, a partir de títols com aquests, que els treballs contenen materials d'arreu del País Valencià; en canvi, les cançons van ser recollides, pràcticament en la seva totalitat, a la vila de Cocentaina. Encara que és cert que moltes de les cançons que Sansalvador va recollir devien conèixer-se arreu del País Valencià i que, de fet, algunes devien tenir l'origen en altres localitats, com ell mateix apunta en alguns casos, també és cert que el lloc de recollida mai no va més enllà del Comtat. En aquells primers anys d'organització de les tasques de l'OCPC, Sansalvador devia ser, d'entrada, l'únic folklorista amb materials provinents del País Valencià; anys després, el 1927, afortunadament, s'hi sumaria la missió Joan Just-Josep Roma¹⁰ per les comarques septentrionals valencianes, amb la qual es cloïa tota l'aportació valenciana a l'OCPC. Just Sansalvador va ser el primer a recollir materials valencians: un dels poquíssims a fer-ho i, de fet, l'únic folklorista valencià que va participar-hi. No ens pot passar per alt, doncs, que Sansalvador, que mantingué entrevistes amb alguns dels responsables de la institució, devia estar al cas de la importància de la participació valenciana en l'Obra i de la seva responsabilitat com a valencià de prendre-hi part. La seva resposta inicial van ser aquests dos treballs que, amb el nom genèric de «cançons populars valencianes» o «cançoner general valencià» voldrien suplir l'absència de paisans: es tractava de cançons recollides al Comtat, però en molts casos representatives, al seu parer, de tot el territori. Mai no s'estigué, per això, d'assenyalar-ho, sempre que sabia que alguna de les cançons que transcrivia es cantava més enllà de les fronteres del seu poble i de la seva comarca.

Com hem avançat, el *Cançoner infantil de Concentaina* tenia un caràcter diferent: l'informant era ell mateix que, amb 23 anys, es proposava de fer una anàlisi de l'evolució del cançoner que havia après quan era infant, amb la qual cosa va requerir de la implicació d'altres informants de totes les edats¹¹ que corroborarien o no la supervivència o la possible evolució de les cançons. Havia de

---

¹⁰ La crònica d'aquesta missió, amb la corresponent selecta de cançons, es pot consultar en el volum VIII dels *Materials* de l'OCPC que edita Massot (1998).

¹¹ En concret, informants de 5, 8, 11, 18, 23, 24, 26, 30, 37, 51 i 63 anys.

ser, per això, un treball ben original, insòlit al País Valencià, que denotava una certa voluntat d'anar més enllà de la pura recollida amb una proposta d'estudi del canvi. Malauradament, aquesta proposta es va quedar en el «Breu preàmbul»: al llarg del treball no s'aporta cap mena de comentari sobre aquesta possible transformació i tot plegat dona lloc a un treball d'arregleja més, amb un sol informant que rep la col·laboració d'altres persones. Siga com siga, aquest treball ja anunciava una característica que mantindria en la missió i que ha estat subratllada per estudiosos de la música popular valenciana:¹² la consideració d'informants joves, i no només d'informants majors.

Pel que fa a la missió de cerca de 1924, Sansalvador en va elaborar la crònica, encapçalada per un text descriptiu titulat «El Comtat de Cocentaina. Breu resum geogràfic-històric», seguit per la memòria de la recerca feta en cada poble i la transcripció de cançons recollides a la comarca del Comtat. Els materials es conserven en les carpetes C-19, C-20, C-21 i C-22 de l'Arxiu de l'OCPC i, com ocorre en la resta de missions, se n'ha publicat tota la crònica i una selecta de cançons: en aquest cas, en el tercer volum dels *Materials* de l'OCPC (1929),¹³ i també en *Cançons de Cocentaina II* (2007) amb una selecta diferent i més extensa, de 141 cançons, però referida exclusivament al poble de Cocentaina.

La missió va començar el primer d'agost de 1924 i va durar fins el 5 d'octubre d'aquell any. En la primera excursió el va acompanyar el seu germà Miquel, de 18 anys en aquell moment. Aquesta informació no figura en cap dels documents oficials aportats a l'OCPC, però Sansalvador ho indica en uns documents inèdits en què completa la informació publicada el 1929 sobre una fotocòpia de la part corresponent dels *Materials* de l'OCPC (Figura 1). Van fer l'itinerari Cocentaina-Millena-Gorga-Benillup, retornaren el dia 11 d'agost a

---

¹² Referint-se als informants de la missió, Fermín Pardo i José Ángel Jesús-María, en *La música popular en la tradició valenciana* (2001: 21), assenyalen: «El fet que sorprén els recopiladors actuals és l'edat d'estes persones 60 de les quals eren menors de 20 anys, 85 menors de 40 i només 57 majors de 40, ja que actualment els comunicants no baixen mai dels 70 anys d'edat, tret de rares excepcions».

¹³ El criteri per a la selecta publicada el 1929 va ser «donar aquelles que per la tonada o pel text o per ambdues coses alhora, evidencien llur origen català d'una manera prou clara», encara que «No hem oblidat, però, els documents de folklore musical influenciats per altres cançonístiques peninsulars, molt abundosos al Comtat de Cocentaina, entre els quals hem escollit els que hem cregut més bells i més característics. (Nota de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya)» (Fundació Concepció Rabell Cibils 1929: 14).

Cocentaina perquè el dia 12 començaven les festes patronals de Sant Hipòlit. A continuació d'aquesta informació inèdita, Just Sansalvador explica que a partir de llavors fou el seu germà Joaquim qui l'acompanyà en la resta d'excursions (Figura 2):

En les demés excursions o eixides folklòriques des de Concentaina, m'acompanyava el meu germà major: *Joaquim* (1897-1953) que també era missioner de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, que coneixia bé les comarques que visitàvem, perquè, llavors, era director de la Banda «Música Nova Contestana». I una mostra del seu, saber, enginy, i bon humor (bonhomia), la tenim en la quarteta que antecedeix, animant als clients i parroquians que es trobaven al portal del molí de farina: en espera de que els atengueren: «*Estem en la Vall de Seta... i els núvols ja estan ahí...*».

La quarteta a què es refereix la va incloure en la crònica de la missió: «Estem en la Vall de Seta / i els núvols ja estan ahí / 'nem-se'n a Quatretondeta / no mos pille l'aigua ací» (Fundació Concepció Rabell Cibils 1929: 43). Aquesta espontaneïtat i facilitat de Joaquim Sansalvador per a improvisar una cobla i engrescar la gent devia facilitar en bona mesura la participació dels informants. En un apunt biogràfic inèdit conservat al Centre d'Estudis Contestans sobre Joaquim Sansalvador Cortés, realitzat pel seu fill Joaquim Sansalvador Moltó, sembla reafirmar-se aquesta idea:

Per seguir la broma mon pare [durant una eixida folklòrica amb el seu germà] va improvisar els versos següents:

*M'han dit que eres músic nou,
tocador de cornetí.*

*A la nit en vindre a casa
em tocaràs el flautí.*

En alguns pobles, la replega de cançons se la prenien a broma. Però el cafè-licor els envalentia a cantar en el casino o en la plaça. En les cançons de batre van arribar a lligar a algú una corda al coll i simular l'animal en la batuda. Cantaven seriosament.

Aquesta proximitat amb la gent devia ser comuna als dos germans. Durant l'elaboració de *Cançons de Cocentaina* alguns dels informants encara eren vius i recordaven prou bé el moment de l'arreplega de les cançons. Francesc Jover, del Centre d'Estudis Contestans, va poder entrevistar-se amb dos dels informants, i en un treball inèdit a què hem tingut accés, titulat «Just Sansalvador, cronista i

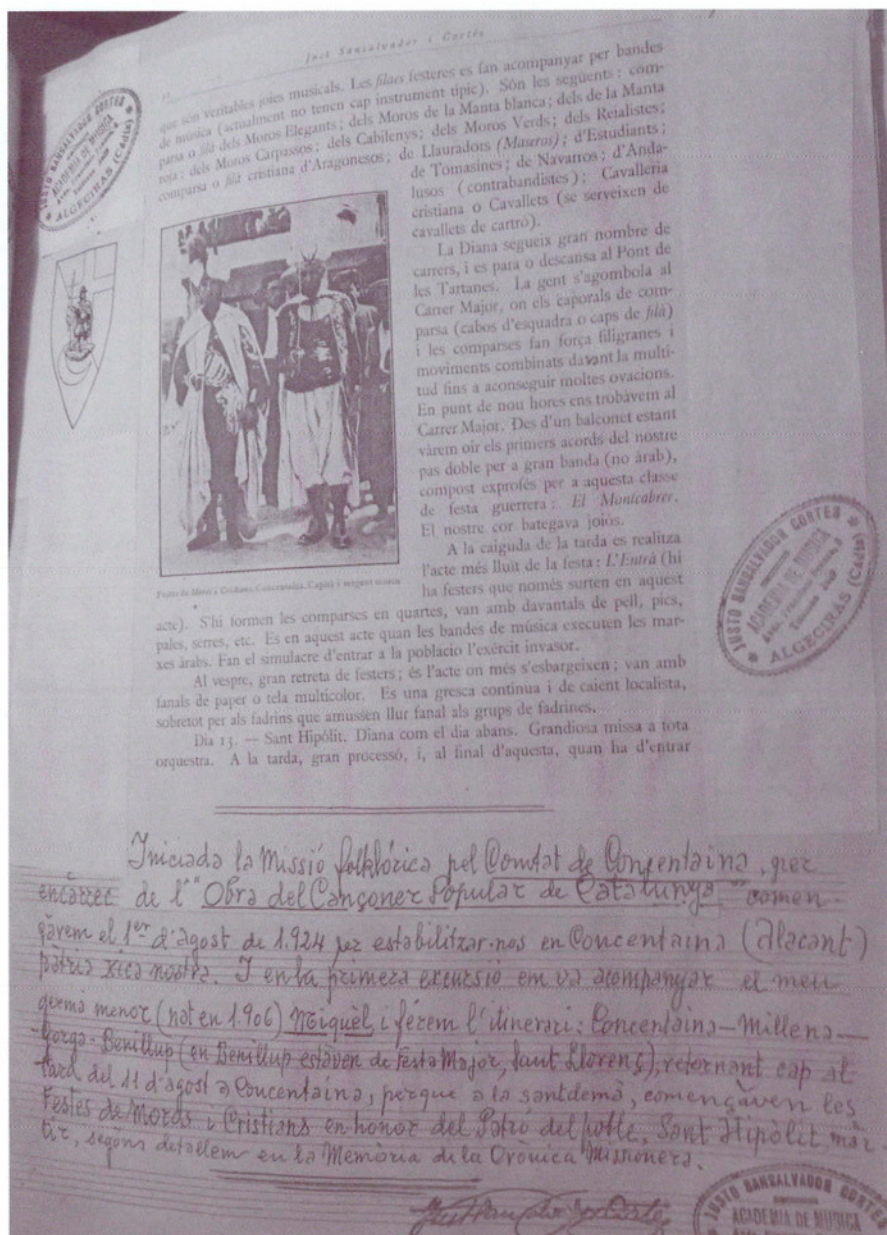

Figura 1. Glossa de Just Sansalvador a la crònica de la missió publicada el 1929. A partir de la quarta línia manuscrita es pot llegir: «I en la primera excursió em va acompanyar el meu germà menor (nat en 1906) Miquel i ferem l'itinerari: Concentaina-Millena-Gorga-Benillup»

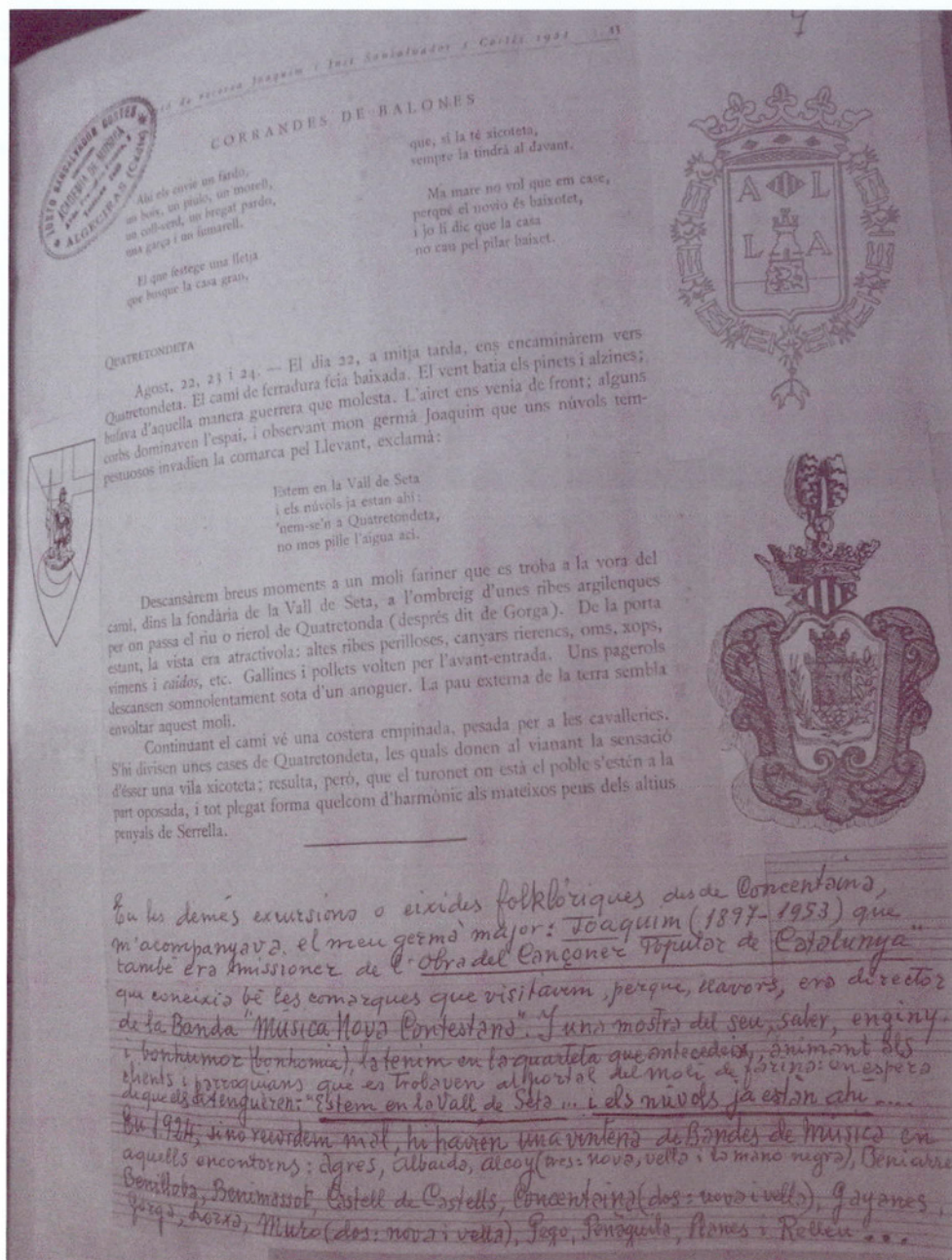

Figura 2. Continuació de la glossa de Just Sansalvador a la crònica de la missió publicada el 1929

home culte», il·lustra a través d'ells l'afabilitat de Just i el seu incansable interès pel folklore musical:

Possiblement encara visquen arreu del Comtat moltes persones que hi van col·laborar cantant, però nosaltres sols en coneixem dues [...]. Tots dos hui tenen quasi noranta anys i recorden perfectament molts detalls d'aquells dies. Pel que fa a la senyora Consuelo en una llarga conversa que tinguérem ens diu d'entrada que «Justo era un home molt sabut». Ens deia que per les vesprades anava al filador que era als terrats del Palau i «...anava apuntant en una llibreta no sé què, mentrestant nosaltres totes rialleres cantàvem». «Ens portava llimonades per a refrescar...» [...]. En acabar aquell estudi va prometre fer-los una paella a Sant Cristòfol. I així ho va fer. Un diumenge totes les filadores se'n van anar de paella convidades per Just Sansalvador. [...] Ens diu la senyora Consuelo que tot el dia van estar cantant i ballant acompanyades de la guitarra. [...] Ens diu que Just va estar tot el dia «en aquella llibreta apuntant-se coses. Es veia molt entusiasmat i totes les cançons li agradaven».

Durant la missió, els germans Sansalvador van recórrer 13 pobles del Comtat: l'Alqueria d'Asnar, Balones, Benàmer, Benillup, Benimarfull, Benimassot, Cocentaina, Fageca, Famorca, Gorga, Millena, Muro i Quatretondeta. Es van entrevistar amb més de 200 persones de totes les franges d'edat, amb una gran presència del jovent: més de dues tercers parts dels informants eren menors de 40 anys, dels quals prop de la meitat eren menors de 20 anys. Van obtenir un total de 1676 cançons,¹⁴ comptant-hi, segons la seva nomenclatura, cançons de bressol, cançons relacionades amb jocs infantils, nades, corrandes, cançons de treballada, crits populars, seguidilles, danses, cançons-*xiste*, crides, ambaixades, toques de dolçaina, diàlegs recitats i «cançons diverses».¹⁵ Com es fa evident, aquesta és una tasca folklòrica enorme i reeixida, amb una voluntat quasi exhaustiva en cada poble, amb la incorporació de variants i de dades d'interès sobre el context, els informants, la forma i la funció de les cançons.

La crònica de la missió presenta un ric vocabulari i conté tocs literaris i observacions agudes en què traspua la percepció de la realitat segons Just Sansalvador:

---

¹⁴ No totes, és clar, tenien una melodia diferent: moltes, com que es tractaven de simples cobles o estrofes soltes, prenen una melodia comuna. Els germans Sansalvador van transcriure, aproximadament, 520 melodies.

¹⁵ En trobareu una relació del tipus de cançó i la quantitat per cada poble a Fundació Concepció Rabell Cibils (1929: 85-86).

Sembla que les generacions actuals no es preocupen de perllongar el tresor cançonístic de nostres avantpassats. Es [sic] real que, a nostra infància la gent reia més, era més senzilla. Cantava ses alegries i tristors. I ara què fan? Doncs fruit de les grans fàbriques de calçat de Concentaina i de les diverses fabricacions (paper, teixits, maquinària) alcoyanes [sic] han materialitzat a les multituds, estigmatitzant-les amb aquests mots: treball, menjar, dormir! (Centre d'Estudis Contestans 2007: 32)

El seu interès pel folklore i les qualitats de bon observador li permetien constatar aspectes remarcables sobre la pervivència d'unes o altres formes de folklore entre les generacions, com havia estat el seu propòsit en el *Cançoner infantil*. En aquest cas, però, sí que hi fa alguns comentaris, per exemple, sobre uns balls a Benillup: «En les dances valencianes, o siga, l'antic ballar solt, encara són molts els joves que s'hi posen. En poblets així hi és vivent en les actuals generacions. Mentre que en Concentaina no» (2007: 20); i sobre uns altres balls a Cocentaina: «Un dia cap al tard conseguirem que ens ballaren seguidilles. Es un ball que es podia fer reviuire, perquè adés les velles, hi havia quelcuna jovençola. Ho fan bé» (2007: 30).

Sens dubte, però, una de les situacions més insòlites es dona quan els germans Sansalvador, durant l'eixida a Balones, contacten amb els parents de Joaquim Martí i Gadea, un dels autors més importants de l'etapa anterior, i en fan una ullada a l'obra:

S'hi presentarem a casa dels nebots del Prevere Martí. Hem refullejat algunes de les seves obres i no podem més que afirmar que: amant fervorós de la terra valenciana, tots els seus treballs han estat per emancipar-la culturalment. Té recopilat quantios material folklòric en els seus treballs. Ha glossat la cançó popular i ha enaltit la terra que el vegé néixer. De segur que fou inspirat per la mateixa fada que cobijà Mistral en les seves soletats íntimes.

Aquest paradís encantat, conegut amb el nom de la Vall de Seta, ha trobat el seu cantor. Aquest fou: En Xoxim Martí i Gadea (1837-1920). (Centre d'Est. Contestans 2007: 23).

Sansalvador mostra un gran entusiasme per l'obra de Martí, igualant-lo a Mistral¹⁶ potser pel marcat component valencianista; devia ser un dels pocs materials d'interès folklòric, si no l'únic, que degué conèixer Sansalvador sobre

---

¹⁶ Per bé que considerem que la tasca de Martí i Gadea és certament lloable i única dins del context valencià del seu moment, no podem estar-nos de manifestar el nostre escepticisme en comparar-lo al cèlebre fundador del Felibritge. Es tracta de personalitats molt diferents amb objectius, també, molt diferents.

el País Valencià compostats per un altre autor. Tenint-lo com a precedent, és fàcil que veiés més justificada la pròpia pràctica com a folklorista: així cobrava sentit dins d'un marc cultural valencià en el qual no estava sol.

Just Sansalvador acabaria la seva tasca folklòrica l'any 1924. A partir de 1925 es dedicaria a l'exercici com a músic militar, però també a la composició musical. El Pare Vicent J. Tena, musicògraf i bibliotecari, va decidir als anys 70 del segle XX recollir l'obra musical creada per compositors valencians. La de Just Sansalvador ocupava 3 toms de 300 pàgines cadascun, els dos primers sobre música d'inspiració valenciana, l'altre, sobre música inspirada en Algesires (Sansalvador, 1976-1978). Sansalvador mateix es dedicà a recollir i reescriure, a instàncies de Tena, el conjunt de la seva obra. De les composicions d'inspiració valenciana,¹⁷ prop de dues tercers parts són arranjaments orfeònics o composicions per a banda a partir d'una o diverses melodies populars que hagué recollit durant els anys 1922-1924. Sovint incloïa en les primeres pàgines de les partitures la lletra o la melodia popular en què es basava cada composició. Això és una mostra ben clara de com el van marcar els anys de recol·lecció, de la importància que hi va donar com a músic i compositor.

3. *Conclusions*

La tasca folklòrica de Just Sansalvador tingué lloc entre els anys 1922 i 1924. En un període de temps molt breu es van aconseguir uns resultats de dimensions ben remarcables. Fem un breu exercici comparatiu a tall d'exemple. Prenem com a referència les 1676 cançons que es compten en la memòria publicada el 1929 —i, per tant, descartem ara les cançons presentades als concursos, algunes de les quals coincideixen amb les de la missió. Si les acarem amb les 201 cançons que va recollir Francesc Martínez i Martínez en *Còses de la meua terra* ([1947] 2012), una quantitat gens menyspreable, referides a la vila d'Altea i, en menor mesura, a la comarca de la Marina, observem que el total de cançons aplegades per Sansalvador és vuit vegades major per a una extensió semblant (comarca del Comtat). Si les acarem amb les 1186 cançons que Salvador Seguí aconsegueix per a la demarcació provincial d'Alacant (1974), també una quantitat notable, observem que Sansalvador aconsegueix 490 mostres més... per a una extensió territorial que ocupa el 6% de l'àrea que abraça el treball de

---

¹⁷ La majoria de les partitures originals manuscrites es conserven al Centre d'Estudis Contestans.

Seguí.¹⁸ La comparativa parla per ella mateixa: Sansalvador supera quantitativament, amb escreix, el treball d'altres folkloristes valencians ben il·lustres. Això, lluny de desmerèixer la comesa d'aquests estudiosos que hem proposat com a exemple, és una prova senzilla que ajuda a apreciar millor el volum dels continguts aportats pels germans Sansalvador.

Per la banda qualitativa, Sansalvador és un dels primers folkloristes valencians, al costat dels relacionats amb la Societat Castellonenca de Cultura,¹⁹ que exerceix plenament d'acord amb una metodologia folklòrica. Prèviament, només Francesc Martínez havia començat a treballar el folklore com una disciplina diferenciada i amb un mètode propi, però no va excel·lir en el tractament de les mostres com sí que ho féu Sansalvador. La consideració constant del context i dels informants i el respecte indiscutible per la forma i el contingut, condicions que havia de complir *sine qua non* segons el dictat de l'Obra del Cançoner, amb la guia dels qüestionaris i les bases de participació en els concursos i les missions de l'Obra, menaven el folklorista de Cocentaina a actuar com calia en aquesta disciplina.

Per tot plegat, cal situar Just Sansalvador com un dels principals protagonistes valencians del segon període de la història del folklore valencià (1912-1939), ben representatiu de la feina d'aquells anys: va treballar adequadament el folklore, vinculat amb una institució (l'OCPC), i precisament el tractament específic del folklore i la institucionalització del seu estudi són les característiques principals d'aquesta etapa.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CENTRE D'ESTUDIS CONTESTANS (1998): *Cançons de Cocentaina I. Recopilades l'any 1923 per Just Sansalvador i Cortés*, Cocentaina, Centre d'Estudis Contestans, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.

— (2007): *Cançons de Cocentaina II. Recopilades l'any 1924 pels germans Joaquim i Just Sansalvador i Cortés*, Cocentaina, Centre d'Estudis Contestans, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Ajuntament de Cocentaina.

ESCUDER, T. (2012): «Els folkloristes voluntariosos de Castelló», dins Josep TEMPORAL i Laura VILLALBA (cur.), *La recerca folklòrica: persones i institucions*,

---

¹⁸ No obstant això, cal dir que el nombre de melodies recollides per Seguí és major.

¹⁹ Vegeu Escuder (2012).

Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 85-91.

FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL CIBILS, VDA. ROMAGUERA (1929): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, v. III, Barcelona.

MARTÍNEZ, F. ([1947] 2012): *Còses de la meua tèrra (la Marina). Terça tanda i darrera*, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.

MASSOT, J. (1995) *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. V, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1998): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. VIII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PARDO, F.; JESÚS-MARÍA, J. Á. (2001): *La música popular en la tradició valenciana*, València, Institut Valencià de la Música.

SANSALVADOR, J. (1976-1978): *Obras musicales. Justo Sansalvador Cortés*, 3 vols., València, Algesires.

SEGUÍ, S. (1974): *Cancionero musical de la provincia de Alicante*, València, Diputación Provincial de Alicante, Editorial de Música Piles.

VIDAL, V. (2014): «L'escola en valencià: els ensenyants-folkloristes i els reculls de rondalles», dins BATALLER, Alexandre i Margarida COLL, *Literatura oral i educació: simbiosi i complicitats*, Alacant, Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 63-75.